

Raadsvoorstel

Agendanr. :
Reg.nr. : 145157
B&W verg. : 19 maart 2013
Commissie : FES
Cie_verg. : 8 april 2013
Raadsverg. : 23 april 2013

Onderwerp: Klimaatprogramma 2008-2015,
update 2013

1) Status

Op grond van uw bevoegdheid kaders voor beleid op hoofdlijnen te stellen, bieden wij u ter vaststelling deze nota 'Klimaatprogramma 2008-2015, update 2013' aan.

2) Samenvatting

In 2008 is het klimaatprogramma 2008-2015 vastgesteld door de raad, met als hoofddoelstelling klimaatneutraal 's-Hertogenbosch in 2040 tot 2050. Deze update is een actualisatie van het programma, met specificatie van de doelstellingspeerpunten voor de komende 3 jaar.

Nog meer dan bij de start van het klimaatprogramma in 2008 realiseren we ons dat we werken aan een *transitie*. Duidelijk is dat de toekomstige duurzame energievoorziening van de stad heel anders zal zijn dan het huidige systeem van centrale energieopwekking en distributie. De omschakeling naar een duurzame energievoorziening gaat niet om relatief kleine technische aanpassingen, maar om een systeemverandering. De verandering van het oude naar het nieuwe systeem noemen we een transitie.

De strategie is dan stapsgewijs doen wat mogelijk is om richting klimaatneutraal te bewegen. Onze rol als lokale overheid is faciliteren: de stad beweegt en verandert, wij proberen dat proces te ondersteunen en te sturen richting de klimaatneutrale stad. Ruimte bieden aan initiatiefnemers in de stad is een belangrijke manier om hen te faciliteren.

Voorgesteld wordt om een deel van het budget voor investeringen te benutten voor het dekken van kosten voor uitvoering van het programma, gericht op het 'proces in de samenleving': faciliteren, kennisontwikkeling, voorlichtingsprojecten, netwerkontwikkeling e.d. Hiermee vangen we tegenvallende co-financiering op.

3) Voorstel

Bijgaand concept – raadsbesluit vaststellen waarin wordt gevraagd om te besluiten tot:

- Vaststellen van de update 2013 als aanvulling op het klimaatprogramma 2008 -2015, inclusief alle speerpunten, de definitie klimaatneutrale stad en klimaatneutrale gemeentelijke organisatie, en de bijstelling van de doelstellingen.
- €300.000 uit het Energiebesparingsfonds (onderdeel bedrijven) ter beschikking te stellen voor uitvoeringskosten van het klimaatprogramma (€150.000 voor 2014 €150.000 voor 2015).
- €50.000 beschikbaar te stellen uit het energiebesparingsfonds (onderdeel bedrijven) voor controle en handhaving van energie en binnenmilieu bij nieuwbouw, te benutten in 2013 en 2014.

- €20.000 uit het reguliere budget voor de uitvoering van het klimaatprogramma beschikbaar stellen van de subsidieregeling lokale duurzaamheidsinitiatieven, jaarlijks gedurende 2013, 2014 en 2015, ter ondersteuning van lokale energie-initiatieven zoals energiecoöperaties.

Steller : Bosch

Tel. : (073) 615 50 62

E-mail : e.bosch@s-hertogenbosch.nl

4) Inleiding

Het klimaatprogramma is gestart in 2008. In de afgelopen vier jaar zijn er veel ontwikkelingen op het gebied van energie- en klimaat. Op basis van de ontwikkelingen van de afgelopen vier jaar stellen we voor het klimaatprogramma op enkele punten bij te stellen. Met dit voorstel geven we ook invulling aan het besluit van de raad naar aanleiding van het rapport van de rekenkamercommissie over het klimaatbeleid.

In hoofdstuk 2 tot en met 5 geven we per thema van het klimaatprogramma de doelstelling, de belangrijkste resultaten, de ontwikkelingen binnen het thema en eventuele aanpassing van de doelstellingen en aanpak weer. Beslispunten zijn expliciet aan het einde van ieder hoofdstuk genoemd.

Let op: dit is een aanvulling op het door de Raad vastgestelde Klimaatprogramma 2008-2015. Alle doelstellingen en actiepunten uit het Klimaatprogramma blijven onverminderd van kracht, tenzij het in deze update is gewijzigd.

In bijlage 1 is te vinden de rapportage over de CO2 uitstoot vanaf 2008. In bijlage 2 is te vinden de voortgangsrapportage over 2011 en 2012.

In dit hoofdstuk gaan we in op de definitie van klimaatneutraal en op de monitoring van de CO2 uitstoot.

4.1 Doelstelling en definitie klimaatneutraal

Doelstelling (vastgesteld in 2008)

- gemeentelijke organisatie klimaatneutraal: 2020;
 - gebouwde omgeving klimaatneutraal: 2035;
 - gehele stad klimaatneutraal: 2045.
-

Ontwikkelingen

Transitie

Nog meer dan bij de start van het klimaatprogramma in 2008 realiseren we ons dat we werken aan een *transitie*. Duidelijk is dat de toekomstige duurzame energievoorziening van de stad heel anders zal zijn dan het huidige systeem van centrale energieopwekking en distributie. We verwachten dat consumenten – bedrijven en particulieren - ook producent van energie worden. Hiervoor is nieuwe techniek, financiering, regelgeving en een nieuwe sector nodig.

De omschakeling naar een duurzame energievoorziening gaat niet om relatief kleine technische aanpassingen, maar om een systeemverandering. De verandering van het oude naar het nieuwe systeem noemen we een transitie. Belangrijk is dat we ons realiseren dat we nu niet kunnen bepalen hoe dat nieuwe systeem er exact uitziet. De strategie is dan stapsgewijs doen wat mogelijk is om richting klimaatneutraal te bewegen. Onze rol als lokale overheid is faciliteren: de stad beweegt en verandert, wij proberen dat proces te ondersteunen en te sturen richting de klimaatneutrale stad. Ruimte bieden aan initiatiefnemers in de stad is een belangrijke manier om hen te faciliteren.

Definitie klimaatneutraal

In het klimaatprogramma hebben we 'klimaatneutraal' niet expliciet gedefinieerd. In de eerste voortgangsrapportage hebben we klimaatneutraal als volgt gedefinieerd: 'de stad is klimaatneutraal als alle energie die in de stad wordt gebruikt uit duurzame bronnen binnen de stad komt'. Met de nu bekende technieken is dat niet haalbaar. In principe is er ook geen reden om alle energie uit de stad te willen laten komen. Echter, zolang er kansen in de stad onbenut zijn, willen we al onze inspanning en middelen richten op het benutten van kansen in de stad.

Kernpunt van de definitie is dat we mogelijkheden in de stad willen benutten en dus onze inzet gericht is op de stad zelf. Pas als alle mogelijkheden in de stad zijn benut, richten we onze aandacht en inzet op mogelijkheden buiten de stad. Wat betreft duurzame energie (met name windenergie) kijken we wel direct al naar de regio.

Het benutten van kansen voor opwekken van duurzame energie in de stad betekent bijvoorbeeld dat alle daken en geveloppervlakken die geschikt zijn worden benut voor zonne-energie en dat alle locaties waar het mogelijk is om windenergie op te wekken worden benut. etc. etc.

Beslispunt

We definiëren klimaatneutraal als volgt. 's-Hertogenbosch is klimaat neutraal als:

- 1) Alle mogelijkheden voor energiebesparing in de stad zijn benut.
 - 2) Alle resterende energie die in de stad wordt gebruikt uit duurzame bronnen komt, zoveel mogelijk uit de stad zelf.
 - 3) De dan nog resterende energiebehoefte van de stad uit duurzame bronnen komt van buiten de stad.
-

1.2 Monitoring CO2 uitstoot

In bijlage 2 is de monitoring van de CO2 uitstoot van de stad (als gevolg van gebruik van gas en elektra) te vinden. De uitstoot als gevolg van energieverbruik door particulieren is 212 ton. De uitstoot als gevolg van energieverbruik van bedrijven is 534 ton. De CO2 uitstoot van de stad als geheel is gestegen. De CO2 uitstoot van particulieren is gedaald en de CO2 uitstoot van bedrijven is gestegen.

CO2 uitstoot als gevolg van verkeer en vervoer is niet meegenomen in de monitoring. Deze uitstoot bedraagt ca. 30% van de totale uitstoot.

De CO2 uitstoot van de stad is niet te herleiden naar de resultaten van het klimaatprogramma van de gemeente. Veel aspecten beïnvloeden de CO2 uitstoot van de stad, waarbij de omvang van de productie door bedrijven en het type bedrijven een belangrijke rol spelen. Daarnaast is het zo dat veel inspanningen die nu binnen het klimaat programma worden geleverd pas in de komende jaren resultaat opleveren.

Wel wordt duidelijk uit de monitoring van de CO2 uitstoot dat de afstand tot klimaatneutraal nog zeer groot is. Ook door deze getallen benadrukt het dat de opgave voor CO2 uitstoot reductie vooral bij bedrijven ligt, zeker omdat daar de uitstoot juist toeneemt.

De dalende CO2 uitstoot van particulieren is in lijn met de jarenlange landelijke trend van dalend gasverbruik in woningen. Deze wordt veroorzaakt door betere isolatie van woningen en toepassing van de HR CV ketel. Het verbruik van stroom in woningen neemt toe door toename van het aantal apparaten in huis.

De CO2 uitstoot van bedrijven in 's-Hertogenbosch neemt toe, terwijl landelijk de CO2 uitstoot van bedrijven afneemt. We hebben geen inzicht in de redenen van dit verschil. Om dit verschil te verklaren is een zeer gedetailleerde studie en analyse nodig, die we niet hebben uitgevoerd. Aspecten die daarbij een rol spelen zijn de productieomvang, de mate waarin energie-intensieve bedrijven deel uitmaken van het bedrijvenbestand van de stad, de automatiseringsgraad, energiebesparingsmaatregelen e.d.

2. Gemeentelijke organisatie

Doelstelling (vastgesteld in 2008)

- een klimaatneutrale gemeentelijke organisatie in 2020.

Tussendoelstellingen:

- minimaal energielabel B voor alle bestaande gemeentelijke gebouwen in 2018;
- 100% groene stroom en groen gas;
- 100% duurzaam inkopen;
- 25% tot 75% energiebesparing voor alle nieuw te bouwen gemeentelijke gebouwen;
- energiebesparing in openbare verlichting en rioolgemalen.

Voorstel aanpassing doelstelling:

- bestaande gebouwen: bij renovatie of toepassing energiebesparende maatregelen een zo groot mogelijke stap richting klimaatneutraal maken, maar minimaal energielabel B;
 - nieuwbouw (bij gemeentelijke exploitatie of verhuur): bij oplevering minimaal 50% energiebesparing én voorbereid op verbetering naar klimaatneutraal in periode tot 2020;
 - bestaand en nieuwbouw (bij gemeentelijke exploitatie of verhuur): voor de financiering van energemaatregelen wordt in de kostenberekening rekening gehouden met lagere exploitatielasten als gevolg van lagere energieverbruik (Total Cost of Ownership-methode);
 - bestaand en nieuwbouw: met de (toekomstige) huurders/gebruikers worden afspraken gemaakt over financiering hogere investeringskosten energemaatregelen.
-

Belangrijkste resultaten

- Van de 159 gebouwen hebben nu 61 gebouwen energielabel A of B.
- Van de 14 nieuwbouwpanden is de gemiddelde energieprestatie 30% hoger dan Bouwbesluit. De BBS Nieuw Zuid is een bijzondere prestatie, want is gebouwd volgens het innovatieve "Passief Huis concept" en is daarmee bijna Klimaatneutraal.
- Zonneboilers geïnstalleerd op de sporthallen Maaspoort, Hazelaar, De Schans, Schutskamp en zwembad Kwekelstijn.
- Bij vervanging en nieuwe openbare verlichting wordt nu standaard LED-verlichting toegepast.

Ontwikkelingen en update doelstelling

De definitie van de 'Klimaatneutrale gemeentelijk organisatie in 2020' vraagt om nadere specificatie. Op basis van de ervaring van de afgelopen vier jaar stellen we de volgende definitie voor:

- o Alle gebouwen een zo groot mogelijke stap richting klimaatneutraal, maar minimaal energielabel B;
- o Aanvullend alle geschikte daken benutten voor zonne-energie en alle andere geschikte duurzame energie-mogelijkheden toepassen, zoals WKO, biomassa, wind en omgevingswarmte;
- o Toepassing stand der techniek voor installaties met fossiele energie;

- o Resterende gas en elektriciteitsverbruik groen inkopen. Zo veel mogelijk binnen de gemeentegrenzen of regionaal.
- o Openbare verlichting en rioolgemaal: optimale besparing door toepassing stand ter techniek
- o Voertuigen: alle voertuigen van het gemeentelijk wagenpark hebben minimaal label A en rijden op groene stroom of een andere duurzame brandstof.

Toelichting energiebesparing bestaande bouw

De huidige doelstelling is energielabel B. Omdat het jaar 2020 nadert zullen de huidige verbeterplannen direct zoveel mogelijk resultaat moeten halen, omdat het niet gewenst is dat de komende jaren nogmaals zal worden verbouwd.

We stellen voor om daarom energielabel B als minimumeis te hanteren, en waar mogelijk binnen de beschikbare budgetten te richten op een maximale energieprestatie. Hiervoor zullen we waar mogelijk de lagere exploitatielasten meenemen in de financiering van de maatregelen, en hierover financiële afspraken maken met de gebruikers.

Toelichting klimaatneutrale nieuwbouw

De huidige doelstelling is 25-75% besparing bij nieuwbouw. De behaalde prestaties van gemiddeld 30% sluiten hier bij aan. Er blijft echter nog de stap te nemen naar klimaatneutraal. Omdat het jaar 2020 nadert en nieuwbouw van voorbereiding tot uitvoering enkele jaren duurt, willen wij de doelstelling voor nieuwe gemeentelijke gebouwen aanscherpen. Uit onderzoek blijkt dat een goed ontworpen klimaatneutraal nieuwbouwplan zich in vele gevallen binnen de levensduur kan terugverdienen. Tijdens de uitvoering blijken echter drie redenen van belang voor het momenteel niet halen van hogere energieambities (75% besparing – klimaatneutraal):

1. Hogere investeringskosten (15-25%) dan het beschikbaar gestelde budget.
De budgetten zijn in veel gevallen al jaren eerder vastgesteld zonder dat daarin de extra kosten voor energie-investeringen zijn opgenomen. Hoewel het College heeft aangegeven dat er in een nieuwbouwplan altijd een scenario klimaatneutraal moet worden opgenomen, is dit in de praktijk niet gangbaar, omdat het krediet vaststaat en er geen sprake is van een extra voorstel aan de raad.
2. De verantwoordelijkheid voor investering en exploitatie is gescheiden.
De gemeente betaalt de hogere investeringskosten; de lagere energielasten zijn ten bate van de gebruiker, die in veel gevallen niet de gemeente zelf is. Uit onderzoek blijkt dat een goed ontworpen klimaatneutraal nieuwbouwplan zich in veel gevallen binnen de levensduur kan terugverdienen. Dit geldt echter alleen als er:
 - a. ook daadwerkelijk de toekomstige lagere lasten worden meegenomen in de financiering (Total Cost of Ownership-methode), en
 - b. financiële afspraken kunnen worden gemaakt met de toekomstige gebruikers.
3. Hoge tijdsdruk in combinatie met complexiteit van nieuwe technieken en financiering.
Dit vraagt om een extra tijdsinvestering in de planfase van projecten.

Om de doelstelling klimaatneutraal in 2020 mogelijk te maken stellen we een aanvulling voor in de huidige doelstelling '25-75% besparing tot klimaatneutraal in 2020':

- Bij gemeentelijke exploitatie of verhuur:
 - o bij oplevering minimaal 50% energiebesparing én voorbereid op verbetering naar klimaatneutraal in periode tot 2020;
 - o voor de financiering van energiemaatregelen wordt in de kostenberekening rekening gehouden met lagere exploitatielasten als gevolg van lagere energieverbruik (Total Cost of Ownership-methode);

- Bij niet-gemeentelijke exploitatie of verhuur blijft de doelstelling: 25-75% besparing.
- Algemeen: met de toekomstige huurders/gebruikers worden afspraken gemaakt over financiering hogere investeringskosten voor klimaatneutraal gebouw.

Amendement zonne-energie bij sportverenigingen

In november nam de gemeenteraad het amendement zonne-energie bij sportverenigingen aan. Het doel is het financieel mogelijk maken van zonne-energie, zodat sportverenigingen gesteund worden in de uitvoering van hun maatschappelijke rol. Hiervoor wordt in 2013 een revolving fund ter waarde van € 125.000 opgesteld.

Speerpunten 2013-2015

- Nieuwbouw (gemeentelijke exploitatie of verhuur):
BBS Boschveld, hoofdrioolgemaal Oude Engelseweg, gymzaal binnenstad, Theater aan de Parade (renovatie of nieuwbouw).
- Nieuwbouw (niet gemeentelijke exploitatie/verhuur):
kantine/tribunes Hockeyclub Oosterplas, Uitbouw Flik-Flak, uitbreiding/renovatie Sancta Maria Mavo, kindcentrum 't Ven, VMBO (onder voorbehoud), uitbreiding Ds. Piersoncollege, basisschool De Driestroom, uitbreiding/renovatie St. Janslyceum.
- Energiemaatregelen aan 40 bestaande gemeentelijke gebouwen (sportgebouwen, scholen, cultuur/welzijn) voor een zo groot mogelijke stap richting klimaatneutraal, maar minimaal energielabel B;
- Nieuwe aanpak voor prestatiegericht aanbesteden ontwikkelen.
- Uitvoering revolving fund "zonnepanelen bij sportverenigingen", zodat in 2013 zonnepanelen bij sportverenigingen worden geïnstalleerd.

Beslispunten

- Vaststellen van de definitie klimaatneutrale gemeentelijke organisatie zoals hierboven omschreven.
 - Bestaande gebouwen: bij renovatie of toepassing energiebesparende maatregelen minimaal energielabel B én waar mogelijk zo groot mogelijke stap richting klimaatneutraal maken.
 - Nieuwbouw (bij gemeentelijke exploitatie of verhuur): bij oplevering minimaal 50% energiebesparing én voorbereid op verbetering naar klimaatneutraal in periode tot 2020.
 - Bestaand en nieuwbouw (bij gemeentelijke exploitatie of verhuur): voor de financiering van energiemaatregelen wordt in de kostenberekening rekening gehouden met lagere exploitatielasten als gevolg van lagere energieverbruik (Total Cost of Ownership-methode).
 - Bestaand en nieuwbouw: met de (toekomstige) huurders/gebruikers worden afspraken gemaakt over financiering hogere investeringskosten energiemaatregelen.
-

3. Woningen

's-Hertogenbosch telt zo'n 64.000 woningen, waarvan 36.000 particuliere en 28.000 huurwoningen. Het jaarlijkse percentage nieuwbouw is momenteel minder dan 1%, vandaar dat de grootste energiewinst te halen valt in de bestaande bouw. Onze activiteiten richten zich dan ook grotendeels op de bestaande woningvoorraad.

3.1 Nieuwe woningen

Doelstelling (vastgesteld in 2008)

- bouwprojecten met meer dan 40 woningen of een even groot bouwvolume aan kantoren/bedrijven worden gebouwd met minimaal 25% energiebesparing (rapportcijfer 7,4). Als het technisch mogelijk is om duurzame warmte te leveren (warmte-koude opslag, aardwarmte of energie uit biomassa) wordt er 35% bespaard (rapportcijfer 8 en hoger);
- tenminste vijf topklimaatprojecten (minimaal 100 woningen), met 50% tot 75% besparing;
- energiezuinige koeling in minimaal 50% van de nieuwbouwwoningen;
- zorgdragen voor een goede kwaliteit van het binnenmilieu, door extra kwaliteitsbewaking.

Voorstel aanpassing doelstelling

- De doelstelling 25% tot 35% energiebesparing bij nieuwbouw laten we vervallen, omdat de doelstelling intussen is ingehaald door de energie-eisen in het bouwbesluit;
 - Intensivering van de handhaving van de energie-eisen en de kwaliteit van het binnenmilieu.
-

Belangrijkste resultaten

- De woningen die in 2011 en 2012 zijn opgeleverd op basis van afspraken van voor 2011 zijn ca. 20% energiezuiniger dan de wettelijke eis. Vanaf 2011 is de wettelijke eis aangescherpt.
- Voor het GZG terrein, Willempoort, Boschveld en Orthenlinks zijn energiestudies uitgevoerd. Gezien de recessie in de woningbouw is het op dit moment niet duidelijk welke energiebesparing in deze projecten gerealiseerd zal worden.
- 3 pilotprojecten met energieneutrale woningen zijn ontwikkeld (Willempoort, Meerendonk, De Lanen), maar stop gezet vanwege de recessie.

Ontwikkelingen

De woningmarkt maakt moeilijke tijden door: bouwprojecten vallen stil, de doorstroming stagneert, starters zijn nauwelijks in staat een woning te kopen, de druk op de huursector neemt verder toe, er is sprake van een toenemend aantal faillissementen en toenemende werkloosheid in de bouwsector. Belangrijke oorzaken van deze problemen in de woningmarkt zijn het gebrek aan vertrouwen door woonconsumenten in de woningmarkt en het zeer lage consumentenvertrouwen in brede zin, de problemen rond de financierbaarheid van vastgoed aan vraag- én aanbodkant, de strengere normen van banken, de beperkte investeringsruimte van alle stedelijke partners en de aantasting van het investeringsvermogen van de woningcorporaties door onder meer de verhuurdersheffing. Voor de korte termijn is sprake van aanhoudend zwaar weer voor zowel de koop- als de huursector.

De prijs voor het 'wonen' zal op verschillende fronten hoger worden in de komende jaren. De koopkracht van vooral huurders zal worden ingeperkt, huizenbezitters krijgen te maken met een verdere daling van woningprijzen en de woningcorporaties worden fors financieel afgeroomd, met als consequentie dat noodzakelijke investeringen in woningen en buurten in 's-Hertogenbosch onder druk komen te staan.

Deze ontwikkelingen maken dat het nu niet tot nauwelijks mogelijk is om in de nieuwbouw stappen richting klimaatneutraal te maken. De paradox is dat een energieneutrale woning (EPC 0,0) over de gehele levensduur goedkoper is dan een woning die is gebouwd volgens het bouwbesluit. Om deze woningen grootschalig te kunnen realiseren is echter een systeemverandering nodig, waarin kopers en huurders anders tegen kosten en duurzaamheid aan gaan kijken, banken anders gaan financieren en bouwers anders gaan bouwen.

De energie-eisen die aan nieuwe woningen worden gesteld door het bouwbesluit worden stap voor stap aangescherpt. Sinds 2011 is de norm EPC 0,6. Deze wordt aangescherpt naar EPC 0,4 in 2015 en EPC 0,0 in 2020. Ter vergelijking: tot 2006 was de norm EPC 1,0, en werd er in 's-Hertogenbosch dankzij het gemeentelijke beleid met een EPC van 0,67 gebouwd. De huidige norm is dus scherper dan wat we tot 2006 als zeer voorlopend realiseerden.

De huidige doelstelling in het klimaatprogramma is 25% tot 35% energiezuiniger bouwen dan het bouwbesluit. Op dit moment zijn marktpartijen niet bereid c.q. in staat om hieraan te voldoen. We laten deze doelstelling vallen.

Uit onderzoek blijkt dat er energetisch ca. 12% slechter wordt gebouwd dan volgens de opgave in de bouwvergunning zou moeten. We hebben daarom het afgelopen jaar ingezet op handhaving en naleving. Binnen de huidige handhavingscapaciteit is echter geen ruimte om intensief te handhaven op de energiemaatregelen en de kwaliteit van het binnenmilieu. Hiervoor moet een oplossing worden gezocht. Een van de mogelijkheden is het privatiseren van toezicht. Dat betekent dat de bouwer zelf aantoont dat alle energiemaatregelen goed zijn uitgevoerd. Dit kan binnen de huidige wetgeving alleen op basis van vrijwilligheid.

Speerpunten 2013-2015

- Stimuleren van de transitie naar klimaatneutrale woningen en energieleverende woningen, door pilotprojecten met klimaatneutrale woningen in samenwerking met marktpartijen te initiëren en zo mogelijk te realiseren, afhankelijk van de mogelijkheden binnen de huidige woningmarkt;
- Handhaving van de energie-eisen en de kwaliteit van het binnenmilieu op projectbasis.

Beslispunten

- De doelstelling 25% tot 35% energiebesparing bij nieuwbouw laten we vervallen, omdat de doelstelling intussen is ingehaald door de energie-eisen in het bouwbesluit,;
 - Intensivering van de handhaving van de energie-eisen en de kwaliteit van het binnenmilieu op projectbasis.
-

3.2 Bestaande woningen

Doelstelling (vastgesteld in 2008)

- Klimaatneutrale gebouwde omgeving in 2035.

Tussen doelstellingen:

- Jaarlijks minimaal 1.200 tot 1.500 woningen op te waarderen tot energielabel B. Het gaat hier om particulier woningbezit en woningen van corporaties;
- het huishoudelijk energieverbruik (niet-gebouwgebonden gebruik) met minimaal 10% te verlagen.

Voorstel aanpassing doelstelling:

- Geen
-

3.2.1 Particuliere woningen

Belangrijkste resultaten

- Met een financiële bijdrage van de Bossche Energie Subsidie (BES) zijn vanaf eind 2009 in ongeveer 2000 particuliere woningen energiebesparende maatregelen getroffen. Dit betekent dat er nog een grote uitdaging ligt. De BES was de afgelopen 3 jaar een goede maatregel om een versnelling op het gebied van woningisolatie te realiseren. De BES is lang niet toereikend voor alle woningen. Er zijn ook andere effectieve manieren die mensen kunnen aansporen om maatregelen te nemen. Manieren die passen bij de transitiebenadering, waarbij meer gebruik wordt gemaakt van de kracht van de stad. Door lokale initiatieven en koplopers te identificeren, te faciliteren en met elkaar in contact te brengen kan veel bereikt worden. Dat het werkt zien we aan het project De Slimme Buurt, waar in een paar weken tijd een groot aantal bewoners in een paar straten hun woning hebben geïsoleerd tegen een zeer scherpe prijs. Het initiatief kwam uit de buurt zelf en werd ondersteund door de gemeente en een aantal marktpartijen.
- Samenwerking met burgers en marktpartijen staat ook centraal in het experiment Energie Nul73. Een groep bewoners, bedrijven en de gemeente is op zoek naar mogelijkheden om bestaande woningen energieneutraal oftewel 'energienoteloos' te maken. Waar liggen de kansen en welke belemmeringen komen we tegen? Door aan de slag te gaan met concrete casussen zoeken we naar oplossingen op het gebied van techniek, financiën en regelgeving. De samenwerking tussen bedrijven in de bouw wordt bevorderd, zodat ze meer integrale oplossingen kunnen bieden. De kennis wordt gebruikt om energieneutraal wonen ook voor een grotere groep mensen mogelijk te maken.
- Voor burgers die niet voldoende financiële middelen hebben om hun woonlasten omlaag te brengen, onderzoeken we de mogelijkheid van een duurzaamheidslening. Dit is een revolverend fonds waaruit woningeigenaren een laagrentende lening kunnen krijgen voor het energiezuinig maken van hun woning. Volgens de laatste berichten wil het Rijk ook een degelijk fonds oprichten.

Deze ontwikkelingen nemen we mee bij het onderzoek naar de mogelijkheden van een gemeentelijk fonds.

- In 2013 en verder willen we de samenwerking met partijen in de stad nog verder vorm geven. We zullen bedrijven uit de bouwsector in contact brengen met bewoners en stimuleren met integrale oplossingen te komen. Een concreet idee is het aanbieden van een ruimte in de wijken waar marktpartijen bewoners kunnen adviseren over energiebesparing. Ook een tijdelijke of permanente energiewinkel behoort tot de mogelijkheden. We gaan hierover in de eerste helft van 2013 in gesprek met marktpartijen.
- Om het energiebewustzijn te vergroten, en daarmee het huishoudelijk energieverbruik terug te dringen heeft de gemeente in 2011 en 2012 een energiebesparingswedstrijd georganiseerd met de z.g.n. 'Wattcher'. In 2012 hebben we aangesloten bij de Energy Battle van het Klimaatverbond. We zullen hier jaarlijks met een wisselende groep bewoners aan deelnemen.

Speerpunten 2013-2015

- Lokale initiatieven op het gebied van energiebesparing en duurzame energie actief opsporen, initiëren en ondersteunen
- Versterken samenwerking met bedrijven uit de energie- en bouwsector
- Stimuleren gebruik zonne-energie door particulieren (zie: duurzame energie)

Beslispunten

- Onderzoeken mogelijkheid duurzaamheidslening als vervolg op Bossche Energie Subsidie
- Structureel budget beschikbaar stellen (€20.000 jaarlijks gedurende 2013, 2014 en 2015) voor lokale initiatieven op het gebied van energiebesparing en duurzame energie.

3.2.2 Corporatiewoningen

Zo'n 85% van de huurwoningen behoort toe aan de woningcorporaties Zayaz, Brabant Wonen en Kleine Meierij. Het klimaatbeleid is erop gericht in gesprek te gaan en afspraken te maken met deze corporaties. Hiertoe is eind 2008 de Taskforce Duurzame Woningbouw (TDW) opgericht. Op basis van de Nota Wonen 2012 en het essay "de Kunst van het samenleven" zijn we met de woningcorporaties en de huurders in gesprek om te komen tot nieuwe prestatieafspraken. Het sturen op woonlasten in plaats van huurprijzen maakt daar onderdeel van uit.

Het regeerakkoord Rutte II gaat onder meer door de verhuurdersheffing, grote consequenties hebben voor woningcorporaties en huurders. Als het regeerakkoord wordt uitgevoerd zou dit een heffing betekenen van € 60 per woning per maand, oftewel voor de Bossche woningcorporaties 17 miljoen euro per jaar in 2017 (stand van zaken februari 2013). Dat dit effect heeft op het renovatie- en verduurzamingsprogramma van de woningcorporaties is duidelijk. De gemeente 's-Hertogenbosch is hierover met de woningcorporaties in gesprek.

Belangrijkste resultaten

- Mede door de prestatieafspraken en de oprichting van de TDW is energie op de agenda komen te staan bij de woningcorporaties. Alhoewel de aantallen van 1300 woningen per jaar naar label B/C niet zijn gehaald, hebben de woningcorporaties toch een behoorlijke prestatie neergezet. Energie is niet meer weg te denken als onderdeel van renovatie- en onderhoudsplannen. Ook is een omslag in het denken teweeggebracht van energie naar woonlasten.
- Ondanks het feit dat er op dit moment geen prestatieafspraken zijn komt de TDW regelmatig bij elkaar om ontwikkelingen te bespreken en kennis uit te wisselen op het gebied van energie. Wat centraal staat is de woonlastenbenadering. Er wordt continu gezocht naar manieren om de woonlasten van huurders beheersbaar te maken. Hiervoor zoeken we ook voorbeelden uit andere gemeenten. Een andere kansrijke ontwikkeling is zonne-energie. Uit het rapport 'Zonnig huren' van Atrivé blijkt dat er diverse mogelijkheden zijn voor corporaties om zonne-energie aan te bieden aan huurders. De TDW volgt de ontwikkelingen, o.a. op het gebied van salderen, en onderzoekt mogelijkheden om gezamenlijk een zonne-energie project op te zetten. Hierbij wordt aansluiting gezocht bij het project De Slimme Buurt.
- Mede ingegeven door de financiële situatie lijkt het nu niet haalbaar en wenselijk om 'smart' prestatieafspraken (over aantallen energielabels) op het gebied van energie te maken. In plaats daarvan groeit de behoefte om met de woningcorporaties een gezamenlijke visie met lange-termijndoelen doelen en uitgangspunten op te stellen. Alle activiteiten dienen bij te dragen aan de vastgestelde doelen en visie, maar het tempo bepalen de corporaties zelf.
- Pilots zijn een goede manier om kennis op te doen, zonder een groot financieel risico te nemen. De afgelopen jaren is een aantal pilots uitgevoerd, o.a. met duurzame energie en de renovaties van woningen. Ook de komende drie jaar streven we naar het opzetten van energiezuinige pilots.

Speerpunten 2013-2015

- Opstellen gezamenlijke visie
- Benoemen pilotprojecten op het gebied van energie en woonlasten
- Stimuleren zonne-energie op corporatiewoningen
- Huurders die zich in willen zetten voor energiebesparing willen we ondersteunen. Op welke manier dit het beste kan zullen we nader onderzoeken. Gedacht kan worden aan het stimuleren van energiezuinig gedrag, opwekken van duurzame energie of het energetisch verbeteren van de woning door de huurder zelf.

Beslispunten

- Een proces in gang zetten waarbij gewerkt wordt aan een gezamenlijke energievisie
 - Taskforce Duurzame Woningbouw in stand houden als orgaan voor kennisuitwisseling en voorbereiden bestuurlijke processen
-

4. Duurzame energie

Doelstelling (vastgesteld in 2008)

- 20% duurzame energie in 2020, nader uit te werken op basis van vernieuwing van de duurzame energiescan;
- warmte-koude opslag (WKO) in de bodem: indien technisch mogelijk wordt in alle nieuwbouw WKO toegepast, met energiezuinige koeling in de zomer;
- het benutten van alle in de gemeente of regio beschikbare biomassa voor energieopwekking;
- het realiseren van windturbines op Treurenburg en De Brand;
- het ontwikkelen van een regionale duurzame energieaanpak;
- 1000 gebouweigenaren die zonne-energie toepassen, zo mogelijk mede-gefinancierd met landelijke subsidie.

Voorstel aanpassing doelstelling:

- 30% duurzame energie in 2050
-

Belangrijkste resultaten

- Begin 2011 is de windturbine Treurenburg in gebruik genomen. De windturbine levert jaarlijks een hoeveelheid stroom die even groot is als het verbruik van 1350 huishoudens.
- Een uitgebreid haalbaarheidsonderzoek naar Geothermie is uitgevoerd. Helaas blijken er geen mogelijkheden voor geothermie in de ondergrond van 's-Hertogenbosch.
- Een uitgebreid haalbaarheidsonderzoek is uitgevoerd naar de mogelijkheden om warmte te leveren vanuit de biomassacentrale van de Afvalstoffendienst aan bedrijven op Maaspoort. Dit heeft nog niet tot concrete afspraken geleid en is voorlopig stopgezet.
- In voorbereiding is het plaatsen van zonnepanelen op de Brabanthallen. Het is nog onzeker of dit door kan gaan.

Ontwikkelingen

Als tussendoel hebben we gesteld 20% duurzame energie in 2020. Intussen is duidelijk dat we met de op dit moment beschikbare technieken binnen de stad 11% duurzame energie kunnen opwekken, en dan alleen nog met zeer vergaande toepassing van de bestaande technieken (o.a. alle daken vol met zonnepanelen). We laten deze tussendoelstelling vallen.

Het aantal lokale initiatieven om coöperatief duurzame energie op te wekken neemt snel toe. Verschillende partijen hebben de gemeente verzicht om ruimte voor windenergie en zonne-energie. Zonnepanelen zijn sterk in prijs gedaald. Voor particulieren is stroom die opgewekt wordt op het dak van de eigen woning goedkoper dan stroom uit het net.

In 2011 hebben we een gedetailleerde studie gedaan naar de mogelijkheden om duurzame energie op te wekken met de huidige stand der techniek binnen de stad. Hieruit blijkt dat we met de huidige stand der techniek 11% duurzame energie kunnen opwekken.

Speerpunten 2013-2015

- Realiseren van 3 tot 5 windturbines op De Brand
- Onderzoek naar mogelijke andere windenergielocaties

- Intensieve promotieactie voor zonnepanelen gericht op particulieren.
 - Ondersteunen van lokale duurzame energie-initiatieven, door lokale initiatiefnemers te adviseren, regelmatig een platformbijeenkomst te organiseren voor initiatiefnemers en door lokale initiatieven financieel te ondersteunen.
 - Deelnemers van het Bossche Energieconvenant en andere bedrijven faciliteren bij het realiseren van de visie 's-Hertogenbosch Smart Green City.
-

Beslispunten

- De doelstelling klimaatneutrale stad in 2050 willen we bereiken door ca. 70% energie te besparen en 30% duurzaam op te wekken. De doelstelling is dus: 30% duurzame energie in 2050.
 - De doelstelling 20% duurzame energie in 2020 komt te vervallen.
 - Lokale duurzame energie-initiatieven (zoals energiecoöperaties) financieel ondersteunen met een bijdrage voor de kosten van communicatie en organisatie. (Zie beslispunt in paragraaf 3.2.1 'Structureel budget beschikbaar stellen (€20.000 jaarlijks gedurende 2013, 2014 en 2015) voor lokale initiatieven op het gebied van energiebesparing en duurzame energie'.)
-

5. Bedrijven

Doelstelling (vastgesteld in 2008):

- Nieuwe bedrijven energiebesparing van 25% tot 50% (gebouwgebonden energieverbruik);
- Alle bedrijven voldoen in 2012 aan de wettelijke energie-eisen, inclusief het afdekken van koelmeubelen en waar mogelijk het sluiten van winkeldeuren in de winter;
- 20 - 40% energiebesparing bij 1000 bestaande bedrijven in utiliteitsgebouwen/MKB in 2015.
- Kostenbesparing voor bedrijven, door investeringen in energiebesparing te stimuleren.
- benutten van kansen voor het bedrijfsleven op de groeiende markt voor duurzame energie en energiebesparing.
- Opzetten van het Bosch Energie Convenant.

Voorstel aanpassing doelstelling:

- Bedrijven voldoen aan wettelijke energie-eisen: termijn verlengen tot 2015
 - Overige doelstellingen ongewijzigd, hoewel de haalbaarheid sterk afhankelijk is van de economische ontwikkeling.
-

Belangrijkste resultaten

Bossche Energieconvenant

Het Bossche Energieconvenant is gestart eind 2010 met 24 bedrijven en instellingen. Begin 2013 zijn intussen ruim 40 bedrijven en instellingen bij het convenant aangesloten. Het belangrijkste resultaat is dat de samenwerking op het gebied van energie tussen de bedrijven wordt bevorderd. Jaarlijks worden ca. 10 kennisuitwisselingsbijeenkomsten georganiseerd voor en door de deelnemers, vaak met ondersteuning van de gemeente. In 2012 hebben de BEC deelnemers een visie op de toekomstige energievoorziening van de stad opgesteld: 's-Hertogenbosch Smart Green City. Concrete BEC projecten zijn onder meer het plaatsen van een warmtepomp bij het Sportiom, het Project Watt 'n besparing voor medewerkers van BEC bedrijven en een verkenning naar mogelijkheden voor Slimme netwerken (Smart grids).

Handhaving

Bedrijven die energie-grootverbruiker zijn, zijn wettelijk verplicht energiebesparingsmaatregelen te nemen. In 2011 en 2012 is hiervoor 1,2 fte extra ingezet. Totaal zijn 250 bedrijven gecontroleerd. Gezamenlijk zullen deze bedrijven jaarlijks ca. €3 miljoen aan energiekosten besparen dankzij de verplichte maatregelen.

Ontwikkelingen

Het klimaatprogramma voor bedrijven enerzijds is gericht op handhaving van de wettelijk verplichte energiebesparingsmaatregelen bij de grotere energieverbruikers. Anderzijds op het stimuleren van samenwerking tussen bedrijven door middel van het Bossche Energieconvenant.

Recessie blokkeert uitvoering

Zeker ook bij bedrijven zien we twee tegengestelde bewegingen. Bedrijven hechten steeds meer belang aan duurzaamheid. Kennis over energiebesparing en duurzame energie bij bedrijven neemt snel toe. Bedrijven onderkennen steeds meer het strategische belang van duurzaamheid op de lange termijn.

Daar staat tegenover dat de recessie de dagelijkse praktijk bepaalt. Veel bedrijven zijn aan het overleven en hebben daar alle middelen voor nodig. Investeringsruimte is zeer klein. Investeren in duurzaamheid is erg moeilijk. Om tot uitvoering van concrete projecten te komen is zeer moeizaam.

Speerpunten 2013-2015

- Voortzetten van de samenwerking in het Bossche Energieconvenant; eind 2013 BEC-2 starten.
 - Uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak aan de hand van de visie van het BEC faciliteren
 - Benutten van het Energiebesparingsfonds voor investeringen bij ondernemers (€1,5 miljoen beschikbaar)
 - Verbinden van vernieuwers (zowel binnen kleine ondernemingen als grote ondernemingen), faciliteren van initiatieven gericht op energietransitie.
-

Beslispunten

- Voortzetten van de handhaving energie bij bedrijven, termijn verlengen tot 2015.
 - Alle doelstellingen en actiepunten uit het Klimaatprogramma 2008-2015 ongewijzigd voortzetten
-

6. Verkeer en vervoer

Over dit thema rapporteren we in het kader van Duurzame mobiliteit en luchtkwaliteit.

7. Financiële paragraaf

7.1 Uitvoeringskosten

Uitvoeringskosten van het klimaatprogramma bestaand uit kosten voor inzet van capaciteit (3,2 fte), en uitvoeringskosten voor communicatie- en voorlichtingsprojecten, kennisontwikkeling, bijeenkomsten, haalbaarheidsstudies, pilotprojecten, onderzoek, advies en monitoring. Hieronder vallen o.a. de projecten EnergieNul73, de Slimme buurt, het Bosche Energieconvenant, Watt 'n besparing etc.

Jaarlijkse uitvoeringskosten

Capaciteit	3,2 fte
Uitvoeringskosten	€545.000

Dekking 2009-2013

Gemeentelijke begroting	
Capaciteit	3,2 fte
Budget	€220.000
Rijksbijdrage	€85.000
Projectbijdragen derden	€235.000
Totaal	€545.000

Dekking vanaf 2014

Vanaf 2014 vervalt de Rijksbijdrage. Daarnaast wordt het steeds moeilijker om projectensubsidies en andere bijdrage te verkrijgen, onder meer door de recessie. Projectbijdragen van derden zijn daardoor onzeker voor 2014 en 2015. Dat betekent dat het beschikbare budget lager wordt, we dus minder kunnen doen, terwijl we eerder het klimaatbeleid willen intensiveren dan extensiveren.

7.2 Stand van zaken Energiebesparingsfonds

Het energiebesparingsfonds is in 2009 door de Raad ingesteld en gevuld met 15 miljoen. In 2012 is aanvullend een voorziening opgenomen ter hoogte van 3 miljoen.

Het fonds bestaat uit 3 delen:

Doel:	Beschikbaar gesteld	Benut t/m 2012	Nog te benutten
Gemeentelijke gebouwen (bestaande gebouwen Label B)	€13 miljoen	€ 3,7 miljoen	€ 9,3 miljoen

Bestaande particuliere woningen (Bossche energieSubsidie BES)	€3 miljoen	€2,6 miljoen	€0,4 miljoen
Innovatie bij bedrijven	€2 miljoen	€330.000	€1.670.000 Verdeling: €170.000 voor haalbaarheidsstudies en voorbeeldprojecten. €125.000 voor zonne-energie bij sportclubs €1,375 miljoen voor duurzame energie bij bedrijven.

7.3 Voorstel

1) Op peil houden van uitvoering

We stellen voor eenmalig een bedrag van €300.000 (€150.000 voor 2014 €150.000 voor 2015) uit het Energiebesparingsfonds (onderdeel bedrijven) ter beschikking te stellen voor uitvoeringskosten van het klimaatprogramma, ter compensatie van het wegvallen van de Rijkssubsidie en projectbijdragen van derden. Hoewel dit ten koste gaat van de investeringsruimte in duurzame energie verwachten we een groter effect als we €300.000 inzetten als uitvoeringsbudget voor het op gang brengen en op gang houden van processen, samenwerking en projecten in de stad.

2) Handhaving energiemaatregelen bij bedrijven

De handhaving van energiemaatregelen bij bedrijven is uitgevoerd in 2011 en 2012, door inzet van 1,2 fte tijdelijke medewerkers. Dit heeft veel opgeleverd, zie hoofdstuk 5. Deze extra inzet is gefinancierd uit het Energiebesparingsfonds, onderdeel bedrijven. Het is wenselijk deze inzet structureel te maken. We verwachten hiervoor geen capaciteit te hebben binnen de bestaande formatie. Gezien de komst van RUD willen we echter wachten met een beslissing hierover tot na de start van de RUD. Tot die tijd zetten we de inzet van tijdelijke medewerkers voort.

3) Controle en handhaving energie en binnenmilieu bij nieuwbouw

Zoals we schrijven in hoofdstuk 3.1 is het gewenst de kwaliteit van bouwen te bevorderen, om daarmee energie te besparen. Op dit moment kunnen we nog niet overzien of hiervoor extra inzet nodig is, of dat dit door middel van afspraken met de marktpartijen te regelen is. We zullen in 2013 en 2014 op projectbasis een aantal bouwprojecten controleren op onder andere kierdichting, isolatie en ventilatie. We stellen voor hiervoor €50.000 beschikbaar te stellen uit het energiebesparingsfonds, onderdeel bedrijven.

4) Lokale duurzame energie-initiatieven

Lokale duurzame energie-initiatieven (zoals energiecoöperaties) financieel ondersteunen met een bijdrage voor de kosten van communicatie en organisatie. Hiertoe €20.000 uit het reguliere budget voor de uitvoering van het klimaatprogramma beschikbaar stellen van de subsidieregeling lokale duurzaamheidsinitiatieven

Burgemeester en wethouders van 's-Hertogenbosch,
De secretaris, De burgemeester,

mr. drs. I.A.M. Woestenberg mr. dr. A.G.J.M. Rombouts

Bijlagen:

Bijlage 1: CO2 monitor 2013 's-Hertogenbosch
Bijlage 2: Voortgangsrapportage 2011-2012

Ter inzage:

-

De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch in zijn openbare vergadering van 23 april 2013;

gezien het voorstel van burgemeester en wethouders d.d. 19 maart 2013, regnr.145157;

gelet op de Gemeentewet;

Besluit

- Vaststellen van de update 2013 als aanvulling op het klimaatprogramma 2008 -2015, inclusief alle speerpunten, de definitie klimaatneutrale stad en klimaatneutrale gemeentelijke organisatie, en de bijstelling van de doelstellingen.
- €300.000 uit het Energiebesparingsfonds (onderdeel bedrijven) ter beschikking te stellen voor uitvoeringskosten van het klimaatprogramma (€150.000 voor 2014 €150.000 voor 2015).
- €50.000 beschikbaar te stellen uit het energiebesparingsfonds (onderdeel bedrijven) voor controle en handhaving van energie en binnenmilieu bij nieuwbouw, te benutten in 2013 en 2014.
- €20.000 uit het reguliere budget voor de uitvoering van het klimaatprogramma beschikbaar stellen van de subsidieregeling lokale duurzaamheidsinitiatieven, jaarlijks gedurende 2013, 2014 en 2015, ter ondersteuning van lokale energie-initiatieven zoals energiecoöperaties.

's-Hertogenbosch,
De gemeenteraad voornoemd,
De griffier,

De voorzitter,

drs. A. van der Jagt

mr. dr. A.G.J.M. Rombouts